

مسئولیت پذیری اجتماعی در برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی ایران

نویسندگان: مهدی سبحانی نژاد
هاشم فردانش

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

در پژوهش حاضر تحت عنوان «مسئولیت‌پذیری» اجتماعی در برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی ایران» میزان توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن در سه عنصر هدف، محتوا و روش تدریس برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی ایران در سال تحصیلی ۷۷-۷۸ مورد بررسی قرار گرفته است. کلی‌ترین یافته‌های پژوهش عبارت‌اند از:

۱. ۱۷/۷ درصد اهداف مصوبه دروس دوره ابتدایی به رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی اختصاص داشته، هر چند این توجه عمدتاً به مسئولیت‌های دینی-اجتماعی، مدنی و بعد شناختی مسئولیت‌های اجتماعی بوده است.

۲. در محتوای دروس پایه‌ای چهارم و پنجم ابتدایی بیش‌ترین توجه به مسئولیت‌های مدنی بوده است. در عین حال به دو بعد شناختی و عاطفی مسئولیت‌های اجتماعی به طور ناقص توجه شده و به بعد عملکردی آن هیچ گونه توجهی نشده است.

۳. در حالی که در کتاب‌های راهنمای معلم ریاضی پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی هیچ گونه توجهی به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی نشده، در کتاب‌های راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های مذکور به این مؤلفه‌ها و به خصوص به مؤلفه‌های تدریس بعد شناختی بیش‌تری توجه شده است.

۴. معلمان در حد متوسط به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی توجه داشته‌اند. اما عمدتاً توجه آنان به مؤلفه‌های تدریس بعد عاطفی بوده است. بعلاوه، میزان توجه مدارس به مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی مسئولیت‌های اجتماعی نیز در حد متوسط بوده است. (در هر یک از دو گروه تحلیل‌های انجام شده تفاوت‌های معنی داری مشاهده شده است).

۱. سابقه تحقیق

برخی طرح‌های داده شده، مطالعات صورت گرفته و تجربه‌های به دست آمده پیرامون رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی، از جمله طرح‌های دولنگا [۱۶]، اس چاپس و سولومون [۳۲]، بویر [۸] ماینزر و همکاران [۲۵] و برمن [۶] بیانگر دو نکته اساسی قابل توجه برای طراحی برنامه‌های درسی رشد دهند مسئولیت‌پذیری اجتماعی است، نکات مذکور از این قرارند:

۱. پیش زمینه طراحی برنامه‌های درسی رشد دهند مسئولیت‌پذیری اجتماعی، شناخت، تفکیک و طبقه‌بندی انواع مسئولیت‌های اجتماعی است. از این‌رو، با عنایت به خصایص و ویژگی‌های اعتقادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی، مسئولیت‌های اجتماعی قابل توجه در برنامه‌های درسی مدارس کشور ممکن است شامل شش دسته مسئولیت‌های دینی-اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، مدنی و زیست‌محیطی باشد.

۲. در طراحی عناصر اساسی برنامه‌های درسی رشد دهند مسئولیت‌پذیری اجتماعی باید به ابعاد سه‌گانه

آموزش مسئولیت‌های اجتماعی توجه شود. ابعاد مذکور از این قرارند:

الف) رشد آگاهی‌ها و مهارت‌های عقلانی لازم برای شناخت انواع مسئولیت‌های اجتماعی (بعد شناختی)

ب) رشد عواطف مثبت نسبت به پذیرش انواع مسئولیت‌های اجتماعی (بعد عاطفی) ج) رشد مهارت‌های اجتماعی لازم برای اقدام به انواع مسئولیت‌های اجتماعی (بعد عملکردی)

بنابراین در کنار شناخت و تفکیک انواع مسئولیت‌های اجتماعی، دومین نکته قابل توجه در طراحی برنامه‌های درسی رشددهنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی، شناخت ابعاد سه‌گانه آموزش

مسئولیت‌های اجتماعی و چگونگی به کارگیری آن‌ها در طراحی و تدوین عناصر برنامه‌درسی است. اینک به اختصار ابعاد سه‌گانه مذکور تشریح می‌شود.

۲. بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی

برنامه‌های درسی رشد دهنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی باید متناسب با سطح ادراک دانش‌آموزان اطلاعات لازم را پیرامون ماهیت جامعه، عناصر دخیل در آن، نقش انسان در حفظ و تداوم جامعه و انواع مسئولیت‌های اجتماعی در اختیار آنان قرار دهند [۶]. در این ارتباط صاحب‌نظرانی چون پارکر، مک دانیل، والنسیا [۲۸]، سیلگر [۳۴]، کمپاگون [۱۴]، کارول [۱۰]، بریکر [۹]، اوربین و کندال [۳۷] تأکید نموده‌اند که بهتر است برنامه‌های درسی به جای ارائه مستقیم مطالب، دانش‌آموزان را با مسائل و موضوعات مختلف که زمینه بهره‌گیری از تفکر و استدلال آنان را فراهم می‌کند، درگیر ساخته و در این راه به وسیله ترغیب و حمایت‌های روش‌کاری، آن‌ها را در دستیابی به راه حل مسائل و پاسخ آن‌ها هدایت و راهنمایی کنند.

۳. بعد عاطفی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی

نحوه و چگونگی طراحی و اجرا برنامه درسی رشد دهنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی باید چنان باشد که در یادگیرنده نسبت به موضوع مورد توجه برنامه، عواطف مثبت ایجاد کند. این عواطف با ایجاد انگیزش در دانش‌آموز، به عنوان عوامل تقویت‌کننده بر نحوه اجرای رفتار اجتماعی وی مؤثر خواهند بود [۱۲]. بنابراین لازم است عوامل دخیل در رشد انگیزش دانش‌آموزان شناخته شده و سپس در طراحی و اجرای عناصر اساسی برنامه درسی اعم از هدف، محتوا و روش‌های تدریس مورد توجه و عنایت واقع شوند. کاولی و تایلر [۱۳]، مت کالف [۱۴] و رینولدز [۱۵] معتقدند اولین عامل مؤثر در رشد انگیزش دانش‌آموزان، توجه به نیازها، خواسته‌ها، علایق و رغبت‌های آن‌هاست. همچنین پذیرش و عمل به مسئولیت‌های اجتماعی را مستلزم رشد پاره‌ای صفات شخصیتی مطلوب در دانش‌آموزان می‌دانند. در واقع برخورداری دانش‌آموزان از روحیه خوداتکایی، خود رهبری، عزت نفس و خود پنداره مثبت در تمایل وی به پذیرش و ایفای نقش‌های مسئولانه اجتماعی مؤثر خواهند بود.

۴. بعد عملکردی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی

در این بعد، برنامه‌های درسی رشد دهنده مسئولیت‌پذیری اجتماعی باید دانش‌آموز را به طور عملی با عملکرد مسئولانه اجتماعی آشنا نموده، مهارت‌های اجتماعی لازم برای حضور مطلوب در صحنه‌های اجتماعی را در وی به وجود آورند. در این ارتباط، صاحب‌نظرانی چون کاگان [۲۱]، برمن [۶]، کلوباک [۲۳]، سایمونز [۳۵]، دیشون و اولری [۱۵]، مک پرسون [۲۶]، جانسون و همکاران [۲۰]، پرکینز و میلر [۲۹] بر لزوم خلق فرصت‌های عملی به منظور مواجه ساختن کودک با موقعیت‌های اجتماعی و به وجود آوردن مهارت‌های اجتماعی لازم برای عمل به مسئولیت‌های اجتماعی تأکید کرده‌اند.

نتیجه‌نهایی اینکه در برنامه‌های درسی رشد دهنده هر ۱ از انواع مسئولیت‌های اجتماعی لازم است در طراحی هر یک از عناصر اساسی اعم از هدف، محتوا و روش‌های تدریس به ابعاد سه‌گانه لازم برای رشد مسئولیت‌های اجتماعی، یعنی ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی، توجه شود. به عبارت دیگر، در تدوین اهداف برنامه درسی مذکور باید در سه سطح اهداف کلی دوره، اهداف کلی درس و اهداف جزئی دروس در پایه‌های مختلف، اهدافی در سه بعد شناختی، عاطفی و عملکردی برای هر یک از انواع مسئولیت‌های اجتماعی براساس روند ارداک دانش‌آموزان تدارک دیده شود.

محتوای برنامه درسی مذکور نباید به ارائه آگاهی‌های صرف و مستقیم از انواع مسئولیت‌های اجتماعی محدود شود. از آنجا که در بعد شناختی، یادگیرنده باید مهارت‌های شناختی تجزیه و تحلیل

مسئولیت‌های اجتماعی را به دست آورد؛ همچنین در بعد عملکردی، او نیازمند آشنایی با عمل مسئولانه و مهارت‌های اجتماعی لازم برای عمل به مسئولیت‌های اجتماعی است؛ و از سوی دیگر در بعد عاطفی نیز، محتوای تنظیمی باید مشوق، جذاب و برانگیزاننده باشد، بنابراین تنها محتوایی فعال با ارائه غیر مستقیم است که می‌تواند به وسیله طرح مسائل و موقعیت‌های مختلف اجتماعی و تعیین تکلیف عملی و اجتماعی، مقدمه فعالیت ذهنی و عملی یادگیرنده را مهیا نموده و بدین ترتیب، ضمن رشد مهارت‌های ذهنی و اجتماعی به تأمین نیازها، خواسته‌ها و علایق یادگیرنده و همچنین کسب احساس موفقیت و شایستگی اجتماعی وی کمک کند تا بدین وسیله دانش‌آموزان در بعد عاطفی نیز رشد یابند.

شیوه‌های تدریس نیز باید با عنایت به ابعاد سه‌گانه مذکور به گونه‌ای تهیه و اجرا شوند که مؤلفه‌های تدریس مناسبی برای هر یک از ابعاد، مد نظر قرار گرفته شده باشد. در این ارتباط چانس [۱۲]، ویلیس [۳۹]، پراولپروک [۳۰]، مایرز [۳]، اسلاوین [۳۶]، کوهن [۱۳]، برمن [۶]، بسیکت [۷] و لمک [۲۴] تأکید نموده‌اند که برای تدریس بعد شناختی مسئولیت‌های اجتماعی، روش‌های تدریس انتخابی باید بتوانند به دانش‌آموزان در رشد قدرت تفکر، تحلیل و بررسی موقعیت‌های اجتماعی کمک کنند تا آنان توانایی فهم و درک مسئولیت‌های اجتماعی خویش را به دست آورند. همچنین در تدریس بعد عاطفی نیز روش‌های تدریس انتخابی باید بتوانند به رشد تصمیم‌گیری شخصی و منطقی دانش‌آموز [۱۹] ایمان به توانایی‌های شخصی و پذیرش امکانات فردی

[۱۱، ۲۷، ۳۱] و تأمین رغبت‌ها، تمایلات و نیازهای دانش‌آموز توجه نمایند [۳۱، ۳۲، ۳۳].

در نهایت، در تدریس بعد عملکردی مسئولیت‌های اجتماعی نیز، صاحب‌نظرانی چون گروز نیکل و استفنز [۱۹]، برمن [۵]، اسلاوین [۳۶، ۲۹]، شاران [۳۳] و ویگوتسکی [۳۸] اذعان داشته‌اند که روش‌های تدریس انتخابی باید فرصت‌های عملی و اجتماعی مطلوب را برای مواجهه دانش‌آموزان با صحنه‌های اجتماعی به وجود آورند، البته در این خصوص مدارس نیز می‌توانند با طراحی و اجرای مجموعه وسیعی از فعالیت‌های عملی و مشارکتی به خلق فرصت‌های عملی برای رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان کمک کنند [۱].

الف) بیان مسأله

اکنون با توجه به ضرورت، حساسیت و لزوم شروع بمقع آموزش مسئولیت‌پذیری اجتماعی، این مسأله مطرح می‌شود که اگر رکن اساسی تلاش‌های تربیتی مدرسه‌ای برنامه درسی است، برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی کشور چقدر به انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن توجه نموده است؟ اگر مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیازمند هدف، محتوا و روش‌های تدریس خاص خود است، آیا طراحان برنامه‌های درسی دوره ابتدایی در تصمیم‌گیری پیرامون عناصر برنامه درسی این دوره به زمینه‌های مذکور توجه داشته‌اند؟ آیا در اهداف و محتوای کتاب‌های درسی به انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد آن توجه شده است؟ آیا روش‌های تدریس پیشنهادی طراحان برنامه‌های درسی، روش‌های تدریس معلمان در کلاس و فعالیت‌های تربیتی مدارس ابتدایی، با روش‌های تدریس مناسب رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی هماهنگی و انطباق دارد؟ بنابراین، مسأله اساسی این تحقیق بررسی میزان توجه برنامه درسی کنونی دوره ابتدایی کشور به انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن در سه عنصر هدف، محتوا و روش تدریس (روش‌های توصیه شده در کتاب‌های راهنمای معلم، روش‌های تدریس معلمان در کلاس، و فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدرسه) است.

ب) فرضیه‌های تحقیق

با توجه به پیشینه تحقیقاتی مورد بررسی، فرضیه‌های اصلی زیر تدوین شده‌اند: ۱. در اهداف مصوب دوره ابتدایی به رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی توجه شده است. ۲. در محتوای دروس دوره ابتدایی به رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی توجه نشده است. ۳. کتاب‌های راهنمای معلم حاوی مجموعه کاملی از روش‌ها و فعالیت‌های عملی، فعال و مشارکتی (مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی) برای رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیست.

۴. معلمان و مدارس ابتدایی به منظور رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی از روش‌ها و فعالیت‌های عملی، فعال و مشارکتی (مؤلفه‌های اصلی و مکمل تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی) استفاده نمی‌کنند.

اول) فرضیات فرعی تحقیق

به منظور تحلیل دقیق تر فرضیه‌های اصلی، فرضیه‌های فرعی دیگری تدوین شده است که از این قرارند:

فرضیه اول ۱-۱. در اهداف مصوب دروس دوره ابتدایی به همه انواع مسئولیت‌های اجتماعی توجه شده است.
۱-۲. در اهداف مصوب دروس دوره ابتدایی به همه ابعاد مسئولیت‌های اجتماعی توجه شده است.

فرضیه دوم ۱-۲. در محتوای دروس دوره ابتدایی به همه انواع مسئولیت‌های اجتماعی توجه نشده است.
۲-۲. در محتوای دروس دوره ابتدایی به همه ابعاد مسئولیت‌های اجتماعی توجه نشده است.

فرضیه سوم ۱-۳. در کتاب‌های راهنمای معلم به همه مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی توجه نشده است.

فرضیه چهارم ۱-۴. معلمان در تدریس خود از همه مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی استفاده نمی‌کنند. ۲-۴. بین متغیرهای، رشد تحصیلی، سطح تحصیلات، سابقه و جنس معلمان با میزان استفاده آن‌ها از مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی تفاوت معنی داری وجود دارد. ۳-۴. مدارس در فعالیتهای عملی و مشارکتی خود از مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی مسئولیت‌های اجتماعی استفاده نمی‌کنند. ۴-۴. بین متغیرهای رشته تحصیلی، سطح تحصیلات، سابقه اجرایی، نوع مدرسه و ناحیه آن با میزان استفاده مدرسه از مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی مسئولیت‌های اجتماعی تفاوت معنی داری وجود دارد

ج) اصطلاحات تحقیق

اول) مسئولیت‌پذیری اجتماعی یک نوعی احساس عملی در به کارگیری توانایی‌ها و کوشش کردن برای تطابق و سازگاری با مردم است که عدم آن قانون‌شکنی و نپذیرفتن مسئولیت‌های اجتماعی است [۱۸]، پس نوعی احساس التزام به عمل در موقعیت‌های گوناگون به دلیل تقید نسبت به سایرین است.

دوم) تدریس فعال مشارکتی ۲ تدریس فعال و مشارکتی روشی است متکی بر پرسیدن سؤال از دانش‌آموزان، پذیرش احساسات آن‌ها، تأیید تصورات و ایده‌های دانش‌آموزان و تمجید و تشویق آن‌ها [۲].

سوم) فعالیتهای تربیت [۳] آن دسته از فعالیتهای و تجاربی است که برای درگیر ساختن هر چه بیشتر دانش‌آموزان با جنبه‌های عملی موضوعات درسی، معلم و مدرسه در خارج از کلاس، تحت نظارت، هدایت و سرپرستی مدرسه مهیا می‌کنند.

اول) جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری به منظور بررسی فرضیه‌های تحقیق، جامعه آماری پژوهش شامل چهار بخش مختلف است که عبارت‌اند از: برنامه درسی کلیه دروس پایه‌های چهارم و پنجم دبستان در سال تحصیلی ۷۷-۷۸، کلیه معلمان پایه‌های چهارم و پنجم دوره ابتدایی شهر اصفهان، کادر اجرایی کلیه مدارس ابتدایی شهر اصفهان و کلیه دانش‌آموزان پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی شهر اصفهان طی همان سال.

- 1) social responsibility
- 2) active instruction
- 3) wducational activity

جامعه برنامه درسی مشتمل بر کلیه دروس پایه‌های چهارم و پنجم دبستان به طور کامل مورد بررسی قرار گرفت و نیازی به انجام نمونه‌گیری نداشت. برای نمونه‌گیری سه جامعه دیگر، ابتدا با استفاده از داده‌های حاصل از اجرای آزمایشی ابزارهای تحقیق، تعداد نمونه برای هر یک از سه گروه محاسبه شد. سپس از هر یک از ۳۰ مدرسه نمونه تحقیق، دو معلم براساس درصد سهم معلمان زن و مرد در آن ناحیه به طور تصادفی از بین معلمان پایه‌های چهارم و پنجم انتخاب شدند. برای نمونه‌گیری کادر اجرایی، از هر مدرسه نمونه، ۳ نفر دانش‌آموز به طور تصادفی از پایه‌های چهارم و پنجم انتخاب شدند. پس نمونه تحقیق شامل برنامه درسی کلیه دروس پایه‌های چهارم و پنجم دبستان، ۶۰ معلم از پایه‌های چهارم و پنجم، ۹۰ نفر از کادر اجرایی مدارس نمونه تحقیق (مدیر، معاون و مربی پرورشی ۳۰ مدرسه انتخابی) و ۳۰۰ نفر دانش‌آموز از پایه‌های چهارم و پنجم مدارس نمونه تحقیق در سال تحصیلی ۷۷-۷۸ است که با استفاده از روش طبقه‌ای متناسب با حجم و تصادفی ساده انتخاب شده‌اند.

دوم) ابزار گردآوری داده‌ها در تحقیق حاضر از شش ابزار که عبارتند از: سیاهه تحلیل محتوای اهداف مصوب دوره ابتدایی، سیاهه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های چهارم و پنجم، سیاهه تحلیل محتوای کتاب‌های راهنمای معلم پایه‌های چهارم و پنجم، فرم مشاهده روش تدریس معلم، فرم مصاحبه با کادر اجرایی مدرسه در مورد فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدرسه و فرم پرسشنامه دانش‌آموزان درباره فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدرسه استفاده شده است. در تمامی ابزارها روایی لازم با بهره‌گیری از نظرات صاحب‌نظران حوزه علوم تربیتی تأمین شده است و همچنین پایایی سه ابزار نهایی نیز به ترتیب شامل ۰/۷۳۱۱، ۰/۸۷۳۲ و ۰/۷۷۳۴ بوده است.

سوم) روش گردآوری داده‌ها بررسی و تحلیل محتوای اهداف، محتوای کتاب‌های درسی و کتاب‌های راهنمای معلم توسط محقق با عنایت به سیاهه‌های مذکور و معیارهای قضاوتی از پیش تهیه شده انجام شده است. برای پر کردن فرمهای مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه نیز تعدادی از دانشجویان سال آخر رشته آموزش ابتدایی برای این منظور طی چند جلسه آموزش داده شدند. همچنین مجموعه‌ای از ملاحظات اجرایی فرمهای مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه نیز در اختیار ایشان قرار داده شد. هر معلم دو مرتبه و با فاصله دو هفته مشاهده شد و هر

جلسه مشاهده نیز تقریباً یک نوبت کاری معلم بود. در این ارتباط مشاهده‌گران پس از مشاهده روش تدریس معلم، در موقعیتی مناسب فرم مشاهده را تکمیل می‌کردند. در مصاحبه با

۹۰ نفر کادر اجرایی مدارس نیز مدیر، معاون و مربی پرورشی ۳۰ مدرسه نمونه تحقیق هر ۱ به طور مجزا به مؤلفه‌های مرتبط با فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدرسه در حیطه کاری خود پاسخ دادند به این ترتیب ۳۰ فرم مصاحبه براساس نظرات آنان برای مدارس نمونه تحقیق تکمیل شد. همچنین ۳۰۰ دانش‌آموز پاسخ دهنده به فرم فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدرسه نیز با حضور همکار پژوهشگر و پس از توضیحات وی، در حالی که امکان پرسش مجدد نیز داشتند به سؤالات پرسشنامه فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدرسه پاسخ دادند.

چهارم) روش‌های تحلیل داده‌ها برای تحلیل اهداف مصوب کتاب‌های درسی و کتاب‌های راهنمای معلم از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. واحد تحلیل، عبارات است. برای این کار پس از مطالعه هر صفحه اعم از اهداف، متن کتاب درسی یا راهنمای معلم مطالب موافق با سیاهه مربوط، مشخص و دسته‌بندی شده سپس با ذکر صفحه و پاراگراف، در سیاهه مربوط درج گردیده و در نهایت فراوانی، درصد و میانگین آن‌ها محاسبه شده است. در تحلیل داده‌های دیگر نیز، از آزمون T، تحلیل واریانس یک طرفه و در صورت برقراری فرض عدم همگنی واریانس داده‌ها از تحلیل واریانس رتبه‌ای (کروسکال-والیس) استفاده شده است. بعلاوه، برای تهیین تفاوت بین گروه‌ها از آزمون توکی و برای محاسبه همگنی واریانس داده‌ها نیز از آزمون لون ۴ استفاده شده است.

ه) ارائه نتایج تحقیق

اول) تحلیل محتوای اهداف دروس پایه‌های چهارم و پنجم از مجموع ۶۱۰ مورد اهداف مصوب دروس پایه‌های چهارم و پنجم و در سطوح کلی و جزئی این دو پایه (۱۳۰ مورد در اهداف کلی، ۲۲۹ مورد در اهداف جزئی پایه چهارم و ۲۵۱ مورد در اهداف جزئی پایه پنجم) فقط ۱۰۸ مورد هدف در ارتباط با رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی بوده است.

تعداد مذکور ۱۷/۷٪ کل اهداف مصوب دروس این دو پایه است. در توزیع ۱۰۸ مورد اهداف مذکور سهم اهداف کلی با ۴۰ مورد ۳۷/۳٪، اهداف جزئی پایه چهارم با ۲۷ مورد ۲۵٪ و اهداف جزئی پایه پنجم با ۴۱ مورد ۳۷/۹۶٪ بوده است. همچنین در هر یک از سطوح کلی، جزئی چهارم و جزئی پنجم به ترتیب اهداف مرتبط با مسئولیت‌های فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی بیش‌ترین اهداف مطرح در سطوح سه‌گانه تدوین اهداف بوده‌اند.

بعلاوه، در هر یک از سطوح سه‌گانه تدوین اهداف نیز به ترتیب بیش‌ترین توجه به ابعاد شناختی، عاطفی و عملکردی آموزش انواع مسئولیت‌های اجتماعی بوده، به عبارت دیگر به استثنای ۲۷ مورد اهداف جزئی پایه چهارم که در آن اهداف مرتبط با بعد عاطفی یک مورد از اهداف مرتبط با بعد شناختی بیشتر است در دو سطح

دیگر تدوین اهداف، برتری مشهود با اهداف مرتبط با بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی است.

1) Leven

بنابراین در مجموع اهداف مطرح در دروس مختلف پایه‌های چهارم و پنجم دبستان، بیش‌ترین توجه به اهداف مرتبط با مسئولیت‌های دینی-اجتماعی با ۲۵/۹٪ و کمترین توجه به اهداف مرتبط با مسئولیت‌های فرهنگی با ۱۱/۱٪ بوده است. در این میان درصد سهم توجه به سایر انواع مسئولیت‌های اجتماعی شامل ۱۲٪، مسئولیت‌های سیاسی، ۱۲٪، مسئولیت‌های اقتصادی، ۲۰/۳٪، مسئولیت‌های مدنی و ۱۸/۵٪، مسئولیت‌های زیست‌محیطی است. همچنین در مجموع اهداف مطرح در دروس مختلف سهم اهداف مرتبط با بعد شناختی ۵۰٪، بعد عاطفی ۳۶/۱٪ و بعد عملکردی ۱۳/۸٪ است که نشان می‌دهد

برتری با اهداف مرتبط با بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی است. پس در مجموع اهداف مصوب دروس پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی ۱۷/۷٪ اهداف تدوین شده در خصوص رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی است. البته بیش‌ترین توجه در اهداف مذکور به مسئولیت‌های دینی-اجتماعی و بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی است. بعلاوه، بیش‌ترین اهداف بیان شده نیز در سطح اهداف کلی و جزئی پایه ۵ است، بنابراین توجه یکسانی به انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آموزش آن‌ها نشده است (جدول ۱)

دوم) تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های چهارم و پنجم از سیاهه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی برای تحلیل میزان توجه به انواع آموزش مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن‌ها در هفت درس قرآن کریم، تعلیمات اجتماعی، ادبیات فارسی، تعلیمات دینی، علوم تجربی، ریاضی و هنر در پایه‌های چهارم و پنجم استفاده گردید. در دو درس قرآن و هنر به هیچ یک از انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن‌ها توجه نشده، بنابراین در جمع‌بندی، نتایج تحلیل پنج کتاب دیگر، مورد بحث قرار گرفته است.

جدول ۲ جمع‌بندی نتایج حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مختلف در پایه‌های چهارم و پنجم است. چنانکه ملاحظه می‌شود از مجموع ۴۵۹۴ مورد عبارات مندرج در پنج کتاب تعلیمات اجتماعی، ادبیات فارسی، تعلیمات دینی، علوم تجربی و ریاضی در پایه‌های چهارم و پنجم (۲۰۴۲ مورد در کتاب‌های چهارم و ۲۵۵۲ مورد در کتاب‌های پایه پنجم) در ۸۰۷ مورد به انواع مسئولیت‌های اجتماعی توجه شده است. نسبت تعداد مذکور به کل عبارات کتاب‌های پایه چهارم با ۳۹۷ مورد ۱۹/۴٪، کتاب‌های پایه پنجم با ۴۱۰ مورد ۱۶٪ و در کل کتاب‌های دو پایه چهارم و پنجم نیز ۱۷/۵٪ بوده است.

جدول ۱ جمع بندی توزیع انواع مسئولیتهای اجتماعی و ایجاد سه گانه آنها در سطوح مختلف اهداف دروس پایه های چهارم و پنجم ابتدایی

مجموع		توزیع ابعاد سه گانه هر یک از انواع مسئولیتهای اجتماعی در سطوح مختلف تدوین اهداف												انواع مسئولیتهای اجتماعی	
درصد	فراوانی	اهداف جزئی پنجم			اهداف جزئی چهارم			اهداف کلی			فراوانی	درصد	انواع مسئولیتهای اجتماعی		
		بعد عملکردی	بعد عاطفی	بعد شناختی	بعد عملکردی	بعد عاطفی	بعد شناختی	بعد عملکردی	بعد عاطفی	بعد شناختی					
٪۲۵/۹	۲۸	۲	۳	۵		۳	۴	۲	۳	۵	۷	مسئولیهای دینی - اجتماعی			
٪۱۱/۱	۱۲											مسئولیهای فرهنگی			
٪۱۲	۱۳	۱	۲	۲			۲	۱			۲	مسئولیهای سیاسی			
٪۱۲	۱۳			۲		۴	۵					مسئولیهای اقتصادی			
٪۲۰/۳	۲۲	۳	۱	۲		۲	۲	۴	۲		۵	مسئولیهای مدنی			
٪۱۸/۵	۲۰		۷	۵		۵		۱		۲		مسئولیهای زیست محیطی			
٪۱۰۰	۱۰۸	۴۱			۲۷			۴۰			مجموع				
٪۱۰۰	۱۰۸	٪۳۷/۹۶			٪۲۵			٪۳۷/۰۳			درصد				
٪۱۰۰	۶۱۰	۲۵۱			۲۲۹			۱۳۰			مجموع کل اهداف مصوب دروس پایه های چهارم و پنجم دبستان				
٪۱۷/۷	۱۰۸	٪۱۶/۳			٪۱۱/۸			٪۳۰/۸			درصد اهداف مسئولیتهای اجتماعی از کل اهداف مصوب				
٪۵۰	۵۳	درصد		فراوانی	درصد		فراوانی	درصد		فراوانی		درصد			
٪۳۶/۱	۳۹	٪۳۳/۱		۱۴	٪۵۱/۸		۱۳	٪۳۷/۵		۲۱	شناختی	درصد			
٪۱۲/۸	۱۵	٪۱۷		۷				٪۲۰		۸	عاطفی	ابعاد			
											عملکردی				

جدول ۲ جمع بندی توزیع انواع مسئولیتهای اجتماعی و ابعاد آنها در مجموع کتابهای درسی پایه های چهارم و پنجم

پایه پنجم													پایه چهارم													شماره دسته مستورلیتهای اجتماعی																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
مجموع	بعد عملکردی	بعد عاطفی						بعد شناختی						بعد عملکردی	بعد عاطفی						بعد شناختی																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
		مهارتها			آگاهیها			مهارتها			آگاهیها				مهارتها			آگاهیها																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
		فراوانی	درصد	نموده	فراوانی	درصد	نموده	فراوانی	درصد	نموده	فراوانی	درصد	نموده		فراوانی	درصد	نموده	فراوانی	درصد	نموده																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
٪۱۷/۱	۱۳۸		۵	٪۵/۶	۵	٪۲۰	۸۳		۱																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		

در کتاب‌های پایه چهارم از بیم کل موارد توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی، آگاهی‌های مرتبط با مسئولیت‌های مدنی با ۳۶/۵٪ بیش‌ترین میزان آگاهی‌ها و آگاهی‌های مرتبط با مسئولیت‌های فرهنگی با ۴/۲٪ کمترین میزان آگاهی‌های ارائه شده درباره انواع مسئولیت‌های اجتماعی است. همچنین از کل ۳۹۷ مورد توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی فقط در ۱۱۴ مورد یعنی ۲۸/۷٪ آگاهی‌های ارائه شده همراه با مهارت‌های عقلانی لازم برای درک مسئولیت‌های اجتماعی بوده است (از ارائه مستقیم مطلب استفاده نشده است). بعلاوه، در ۲۸/۷٪ موارد مذکور کتاب‌ها در ایجاد شوق و تمایل نسبت به انواع مسئولیت‌های اجتماعی موفق هستند. در نهایت، در کل موارد توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی هیچ گونه توجهی به رشد مهارت‌های اجتماعی لازم برای عمل به مسئولیت‌های اجتماعی نشده است (بعد عملکردی).

در مجموع کتاب‌های پایه ۵ ۴۱۰ مورد به انواع مسئولیت‌های اجتماعی توجه شده است که بیش‌ترین میزان آگاهی‌ها به آگاهی‌های مرتبط با مسئولیت‌های مدنی با ۱۸۴ مورد یعنی ۴۴/۸٪ تعلق دارد.

در همین رابطه میزان آگاهی‌های عرضه شده درباره مسئولیت‌های فرهنگی کمترین میزان آگاهی‌هاست با ۱۱ مورد یعنی ۲/۶٪ از کل. همچنین از کل ۴۱۰ مورد توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی فقط در ۸۸ مورد یعنی ۲۱/۴٪ موارد، آگاهی‌های عرضه شده همراه با مهارت‌ها عقلانی لازم برای درک مسئولیت‌های اجتماعی بوده است. بعلاوه فقط در ۲۱/۴٪ از کل موارد توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی، کتاب‌ها می‌توانند تا حدی در دانش‌آموزان نسبت به انواع مسئولیت‌های اجتماعی ایجاد شوق و تمایل کنند (بعد عاطفی). همچنین در کل موارد توجه به انواع مسئولیت‌های اجتماعی در این پایه، به رشد مهارت‌های اجتماعی لازم برای عمل به انواع مسئولیت‌های اجتماعی هیچ گونه توجهی نشده است.

بدین ترتیب باید اذعان داشت که در مجموع کتاب‌های درسی پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی به رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی توجه شده و این توجه به میزان ۱۷/۵٪ کل عبارات کتاب‌های مذکور بوده است. البته این توجه برای همه انواع مسئولیت‌های اجتماعی و ابعاد آموزش به طور یکسان نبوده، بلکه عمدتاً به مسئولیت‌های مدنی و بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی توجه شده است. همچنین کمترین میزان توجه، به مسئولیت‌های سیاسی و فرهنگی بوده و به بعد عملکردی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی نیز، هیچ گونه توجهی نشده است. در مجموع توجه اعمال شده به بعد شناختی، فقط در ۲۵٪ مورد با مهارت‌های عقلانی لازم برای درک مسئولیت‌های اجتماعی همراه بوده است، بدین معنی که حتی توجه کتابها به بعد شناختی مسئولیت‌های اجتماعی نیز توجهی ناقص و نارسا می‌باشد.

سوم) تحلیل محتوای کتاب‌های راهنمای معلم پایه‌های چهارم و پنجم در پایه‌های چهارم و پنجم فقط برای دو درس ریاضی و علوم تجربی کتاب راهنمای معلم تهیه شده است. پس از مطالعه دقیق دو کتاب راهنمای معلم ریاضی می‌توان گفت برنامه‌ریزان درسی در طراحی و تولید این دو کتاب به هیچ یک از مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی توجه نداشته‌اند. در واقع، در دو کتاب مذکور صرفاً به بحث آموزش ریاضی، نحوه و چگونگی تدریس هر یک از مباحث و مفاهیم مندرج در آن توسط معلم توجه داشته و این دو کتاب به ارائه

مجموعه‌ای از مراحل تدریس گام به گام و مفاهیم مطرح منحصر شده است. پس جمع‌بندی تهیه شده صرفاً مربوط به یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای دو کتاب راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های چهارم و پنجم است.

در مجموع، در دو کتاب راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های چهارم و پنجم، ۱۶۹ مورد به انواع مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه مسئولیت‌های اجتماعی توجه شده است که سهم کتاب راهنمای معلم پایه چهارم با ۸۱ درصد و کتاب راهنمای معلم پایه پنجم با ۸۸ مورد ۵۲/۷ درصد است. توزیع سهم مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه شناختی، عاطفی و عملکردی در مجموع دو کتاب به ترتیب شامل ۵/۷۲، ۱/۴۳ و ۴/۶۱ است. به عبارت دیگر، میانگین‌های حاصل از میزان توجه به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه در دو کتاب مذکور، حکایت از آن دارد که دو کتاب راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های چهارم و پنجم عمدتاً به مؤلفه‌های تدریس بعد شناختی توجه داشته و پس از آن مؤلفه‌های تدریس بعد عملکردی و عاطفی قرار دارند.

روند مذکور در دو کتاب راهنمای معلم پایه‌های چهارم و پنجم نیز برقرار است، به طوری که در کتاب راهنمای معلم پایه چهارم سهم مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه شناختی، عاطفی و عملکردی به ترتیب شامل ۲/۶۳، ۰/۷۵ و ۲/۲۲ است. این روند در کتاب راهنمای معلم پایه پنجم نیز شامل ۳/۹، ۰/۶۸ و ۲/۳۸ است. چنانکه ملاحظه می‌شود در کتاب‌های دو پایه مذکور نیز بیش‌ترین توجه به مؤلفه‌های تدریس بعد شناختی مسئولیت‌های اجتماعی بوده و پس از آن مؤلفه‌های تدریس بعد عملکردی و عاطفی قرار می‌گیرند. پس در مجموع باید اذعان داشت که بیش‌ترین توجه به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه آموزش مسئولیت‌های اجتماعی در کتاب پایه پنجم بوده است، بعلاوه، در هر یک از دو کتاب راهنمای معلم مذکور نیز عمدتاً برنامه‌ریزان درسی به مؤلفه‌های تدریس بعد شناختی بیش‌ترین توجه را داشته و پس از آن نیز مؤلفه‌های تدریس بعد عملکردی و عاطفی مورد توجه واقع شده‌اند (جدول ۳).

چهارم) تحلیل روش‌های تدریس معلمان و فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدارس جمع‌بندی نتایج تحلیل‌های انجام شده در دو بخش ارائه شده که شامل میزان توجه معلمان به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه و میزان رعایت مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی توسط مدارس است.

جمع‌بندی میزان توجه معلمان به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه. جمع‌بندی میزان توجه معلمان به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه شناختی، عاطفی و عملکردی، حکایت از آن داشت که معلمان در رعایت مؤلفه‌های بعد شناختی، عمدتاً به مؤلفه‌های جزئی‌تر با اثرگذاری کمتر توجه داشته‌اند و مؤلفه‌های جدول ۳. مقایسه میانگین سهم مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه گانه مسئولیت‌های اجتماعی در کتاب‌های راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های چهارم و پنجم اساسی و قابل توجه در این بعد کمتر مورد توجه بوده‌اند. همچنین در مؤلفه‌های بعد عاطفی نیز این امر نمایان است، به طوری که در رعایت مؤلفه‌های این بعد نیز مؤلفه‌های اساسی‌تر کمتر مورد توجه واقع شده بودند. در رعایت مؤلفه‌های تدریس بعد عملکردی نیز به رغم علاقه‌مندی معلمان به رعایت مؤلفه‌های این بعد، عملکرد آنان حکایت از آن داشت که مؤلفه‌هایی که به نحوه و چگونگی طراحی و اجرای وظایف و تکالیف

اجتماعی، یا به عبارتی، خلق فرصت‌های عملی مطلوب اجتماعی مرتبط می‌شوند، کمتر مورد توجه معلمان بوده‌اند.

جدول ۳. مقایسه میانگین سهم مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیتهای اجتماعی در کتابهای راهنمای معلم علوم تجربی پایه‌های چهارم و پنجم

مؤلفه‌های تدریس		پایه چهارم		پایه پنجم		مجموع	
میانگین	فراوانی	میانگین	فراوانی	میانگین	فراوانی	میانگین	فراوانی
بعد شناختی	۲۹	۲/۶۳	۳۲	۳/۰۹	۶۳	۵/۷۲	
بعد عاطفی	۱۲	۰/۷۵	۱۱	۰/۶۸	۲۳	۱/۴۳	
بعد عملکردی	۴۰	۲/۲۲	۴۳	۲/۳۸	۸۳	۲/۶۱	
مجموع درصدی	۸۱	۴۷/۹٪	۸۸	۵۲/۷٪	۱۶۹	۱۰۰٪	

همچنین مشاهده‌گران عملکرد معلمان را در رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه در حد متوسط ارزیابی نموده‌اند، به طوری که میانگین‌های حاصله در ابعاد سه‌گانه به ترتیب شامل ۲/۵۶، ۲/۵۸ و ۲/۵۶ است (جدول ۴). در کنار داده‌های توصیفی درباره میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه، به منظور اطمینان از امکان وجود تفاوت معنی‌دار بین میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه از آزمون فریدمن استفاده شده است. نتایج حاکی از وجود تفاوت معنی‌دار بین میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه بوده است. به عبارت دیگر میانگین رتبه‌ای محاسبه شده برای میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس بعد عاطفی، از دو دسته مؤلفه‌های تدریس دیگر بیشتر است. تفاوت مذکور معنی‌دار بوده و بدین ترتیب می‌توان اذعان داشت که بنابر ارزیابی مشاهده‌گران معلمان عمدتاً به مؤلفه‌های تدریس بعد عاطفی توجه داشته‌اند و مؤلفه‌های تدریس ابعاد شناختی و عملکردی در مراتب بعدی توجه آنان قرار داشته است (جدول ۵).

جدول ۴. مقایسه میانگین‌های حاصل در رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه

مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه	میانگین‌های حاصل
بعد شناختی	۲/۵۶۲۲
بعد عاطفی	۲/۵۸۷۴
بعد عملکردی	۲/۵۴۸۶
میانگین کل	۲/۵۶۶۰

جدول ۴. مقایسه میانگین‌های حاصل در رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه

جدول ۵.

جدول ۵. آزمون فریدمن برای مقایسه میزان توجه معلمان به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه

مؤلفه‌های تدریس	گزینه	میانگین رتبه‌ای	تعداد	نتیجه آزمون	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
بعد شناختی	۲/۰۵	۲/۱۳	۱۲۰	۶/۴۶۶۷	۲	۰/۰۳۹۴
بعد عاطفی						
بعد عملکردی	۱/۸۲					

آزمون فریدمن برای مقایسه میزان توجه معلمان به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه همچنین در مجموع بررسی‌های به عمل آمده در مورد تأثیر متغیرهای مختلف بر میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه توسط معلمان می‌توان اظهار داشت، بنابر گزارش مشاهده‌گران در هر سه دسته مؤلفه‌های تدریس متغیر رشته تحصیلی و در یک دسته از مؤلفه‌ها نیز (بعد عاطفی) تمام متغیرها، متغیرهای اثرگذاری بر میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه بوده‌اند. بنابراین قوی‌ترین متغیر مورد توجه در این خصوص رشته تحصیلی معلمان (به خصوص رشته‌های تحصیلی گروه سه یا به عبارتی خانه‌داری، خیاطی، اقتصاد، بازرگانی، فنی و غیره) بوده است (جدول ۶)

جدول ۶. مقایسه تأثیر متغیرهای مختلف بر میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه و مجموع مؤلفه‌های تدریس (از دیدگاه مشاهده‌گران)

ابعاد سه‌گانه / متغیرها	بعد شناختی	بعد عاطفی	بعد عملکردی	مجموع مؤلفه‌های ابعاد سه‌گانه
رشته تحصیلی	* گروه سه خانه‌داری، خیاطی، اقتصاد، فنی، بازرگانی و...	* گروه سه خانه‌داری، خیاطی، اقتصاد، فنی، بازرگانی و...	* گروه دو دیپلم‌های نظام قدیم: ادبی، ریاضی، طبیعی	* گروه سه خانه‌داری، خیاطی، اقتصاد، فنی، بازرگانی و...
سطح تحصیلات	—	* لیسانس و بالاتر	—	—
سابقه	—	* ۵ تا ۱۵ سال	—	—
جنس	—	* زن	—	* زن

تحلیلی فعالیت‌های عملی و مشارکتی مدارس (مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی). میانگین میزان رعایت مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی، بنابر اظهارات کادر اجرایی ۲/۶۴۱۶ و براساس اظهارات دانش‌آموزان ۲/۶۳۲۰ است که هر دو در حد متوسط قرار دارند، بعلاوه، میانگین کل محاسبه شده میزان رعایت مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی نیز ۲/۶۳۶۸ است که در حد متوسط قرار دارد. بنابراین، بر مبنای یافته‌های توصیفی مذکور می‌توان گفت، بین دو دسته اظهارات کادر اجرایی و دانش‌آموزان پیرامون میزان توجه مدارس به مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی تفاوتی وجود نداشته، هر دو گروه به طور یکسان، میزان رعایت مؤلفه‌های مذکور توسط مدارس را در حد متوسط ارزیابی نموده‌اند.

داده‌های حاصل از دو ابزار مصاحبه با کادر اجرایی و پرسشنامه دانش‌آموزان درباره میزان توجه مدارس به مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی (فعالیت‌های عملی و مشارکتی) با عنایت به متغیرهای رشته تحصیلی، سطح تحصیلات، سابقه کادر اجرایی، نوع مدرسه و ناحیه آن مورد تحلیل و جدول ۶. مقایسه تأثیر متغیرهای مختلف بر میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه و مجموع مؤلفه‌های تدریس (از دیدگاه مشاهده‌گران). بررسی قرار گرفته است. براساس اظهارات کادر اجرایی سه متغیر رشته تحصیلی، سطح تحصیلات و سابقه کادر اجرایی مدارس بر میزان و چگونگی توجه به مدارس به مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی مؤثر است. تحلیل‌های انجام شده در خصوص تأثیر سایر متغیرهای مورد بررسی از جمله نوع مدرسه و ناحیه آن از دید هیچ یک از دو گروه کادر اجرایی و دانش‌آموزان نشانگر روابط معنی‌دار بین متغیرهای مذکور و میزان رعایت مؤلفه‌های این بعد نبوده‌اند (جدول ۷).

جدول ۷. تأثیر متغیرهای مختلف بر میزان رعایت مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی از دید کادر اجرایی و دانش‌آموزان

متغیرها					پاسخگویان
ناحیه	نوع مدرسه	سابقه	سطح تحصیلات	رشته تحصیلی	
—	—	* ۱۵ سال و بالاتر ۵ تا ۱۵ سال	* بالاتر از فوق دیپلم	* گروه یک دانشسرای مقدماتی آموزش ابتدایی علوم تربیتی	کادر اجرایی
متغیرها					دانش آموزان
ناحیه		نوع مدرسه			
—		—			

فرضیه اول

در مجموع بررسی فرضیه اول و فرضیه‌های فرعی باید اذعان داشت که ۱۷/۷٪ اهداف مصوب پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی در مورد رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی‌اند. همچنین بیش‌ترین اهداف مطرح در مورد انواع مسئولیت‌های اجتماعی، مربوط به مسئولیت‌های دینی-اجتماعی و بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی است. بعلاوه، عمده‌ترین اهداف نیز در دو سطح اهداف کلی و جزئی پایه پنجم بیان شده است.

فرضیه دوم

در مجموع بررسی فرضیه دوم و فرضیه‌های فرعی باید اذعان داشت که از مجموع هفت درس پایه‌های چهارم و پنجم فقط در پنج درس به رشد مسئولیت‌پذیری اجتماعی توجه شده است. این توجه به میزان ۱۷/۵٪ کل عبارات آن‌ها بوده است. بیش‌ترین توجه محتوای کتاب‌های مسئولیت‌های مدنی و بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی بوده و البته این توجه در سطح عالی مهارت‌های شناختی نیز نبوده است.

جدول ۷. تأثیر متغیرهای مختلف بر میزان رعایت مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی از دید کادر اجرایی و دانش‌آموزان بعلاوه به بعد عاطفی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی به صورت کم رنگ توجه شده و به بعد عملکردی آن هیچ گونه توجهی نشده است.

فرضیه سوم

در مجموع بررسی فرضیه سوم و فرضیه فرعی آن باید اذعان داشت که در کل برنامه درسی دوره ابتدایی فقط برای دو درس (ریاضی و علوم تجربی) کتاب راهنمای معلم تهیه شده است که یکی از آن‌ها نیز فاقد هر گونه توجه به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی است. در تنها کتاب باقیمانده (علوم تجربی) نیز عمدتاً توجه به مؤلفه‌های تدریس بعد شناختی آموزش مسئولیت‌های اجتماعی بوده و به مؤلفه‌های تدریس ابعاد دیگر توجه شایسته‌ای نشده است. بعلاوه، در هر سه دسته مؤلفه‌های تدریس به مؤلفه‌ها عملیاتی و دقیق‌تر کمتر توجه شده است.

فرضیه چهارم

در مجموع بررسی فرضیه چهارم و فرضیه‌های فرعی آن می‌توان اذعان داشت که، بنابر گزارش مشاهده‌گران، معلمان در حد متوسط به مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه مسئولیت‌های اجتماعی توجه دارند، ولی این توجه عمدتاً معطوف مؤلفه‌های بعد عاطفی مسئولیت‌های اجتماعی و پس از آن مؤلفه‌های ابعاد شناختی و عملکردی است. بعلاوه، در هر سه دسته مؤلفه‌های تدریس متغیر رشته تحصیلی (به خصوص رشته‌های گروه سه) و در

یک دسته از مؤلفه‌ها (بعد عاطفی) نیز تمام متغیرها، متغیرهای اثرگذاری بر میزان رعایت مؤلفه‌های تدریس ابعاد سه‌گانه بوده‌اند.

مدارس ابتدایی نیز بنا بر اظهارات کادر اجرایی و دانش‌آموزان در حد متوسط به مؤلفه‌ها یکمکمل تدریس بعد عملکردی مسئولیت‌های اجتماعی توجه داشته‌اند. بعلاوه، براساس اظهارات کادر اجرایی سه متغیر رشته تحصیلی (به خصوص گروه یک) سطح تحصیلات و سابقه کادر اجرایی مدارس بر میزان و چگونگی توجه مدارس به مؤلفه‌های مکمل تدریس بعد عملکردی مؤثر بوده‌اند.

۶. منابع

۱. احمدوند، محمدعلی، سیامک‌رضا، مهجور، آشنائی با فعالیت‌های تربیتی و اجتماعی، تهران، دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۷۴.

۲. پرات، الیزابت، بی.ام. فلمینگ، فرایند تدریس، ترجمه سیدمهدی سجادی، تهران، تربیت، ۱۳۷۳.

۳. مایرز، چت، آموزش تفکر انتقادی، ترجمه خدایار ابیلی، تهران ۷ سمت، ۱۳۷۴.

منبع: مجله مدرس علوم انسانی، بهار ۱۳۷۹، شماره ۱۴

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال ۱۳۷۹ از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز، تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	صندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	
hodhod.com	گزید هترین کتاب های کودک و نوجوان	کتاب هدهد